

FONTES ET LIBRI
TANULMÁNYOK / STUDIES

Sorozatszerkesztő:
Papp Sándor

Sipos József- emlékkötet

Szerkesztette

Deák Ágnes – Juhász Krisztina – Marton Gellért Ernő

SZTE BTK

Középkori és Kora Újkori Magyar Történelmi Tanszék

Szeged

2023

Készült a HUN-REN–SZTE Oszmán Kori Kutatócsoport, a Nagy Imre Társaság, a Szegedért Alapítvány, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Történeti Intézet, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Történeti Intézet Modernkori Magyar Történeti Tanszék, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Történeti Intézet Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, a Szegedi Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskola, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Hallgatói Önkormányzat, a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszter, valamint Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.

Szakmai lektorok:

Ablonczy Balázs, Balázs Zoltán, Egry Gábor, J. Újváry Zsuzsanna, Kalmár Zoltán, Kaposi Zoltán, Lévai Csaba, Pók Attila, Sudár Balázs

Angol nyelvi lektor:

Maléth Ágnes

© SZTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, 2023

© Szerzők, 2023

ISSN 2786-2755

ISBN 978-963-306-962-2

DOI <https://doi.org/10.14232/btk.2023.sje>

Kiadó:

SZTE BTK

Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék

Felelős kiadó: Papp Sándor

Borítóterv: Szűcs Emese

Belívterv: Annus Gábor

Olvasószerkesztő: Horváthné Szélpál Mária

Technikai szerkesztés: Ferwagner Péter Ákos

A borítón lévő fotót Dr. Haas Péter bocsátotta a rendelkezésünkre.

Készült:

Innovariant Nyomdaipari Kft., Algyő

Felelős vezető: Drágán György

www.innovariant.hu

Tartalomjegyzék

MARJANUCZ LÁSZLÓ	
Előszó (Szubjektív emlékek Sipos Józsefről)	7
BENCSIK PÉTER	
Nagy Imre Gerő Ernő „tisztá lap” politikájáról	13
CORA ZOLTÁN	
Johan Béla és a modern magyar közegészségügy kiépítése	23
FALUSI NORBERT	
Megtört a csend Bács-Kiskun megyében és Kecskeméten – 1988	45
FERWAGNER PÉTER ÁKOS	
Nacionalista politikai szervezetek a két világháború közötti Szíriában	57
GALI MÁTÉ	
Berzeviczy Albert és az 1918–1919. évi forradalmak	69
GICZI ZSOLT	
Két evangélikus lelkész véleménye a szabadkőművességről az 1870-es és 1880-as évek Magyarországon	77
HORVÁTH CSABA	
A népuralom kísérlete és bukása Szociáldemokraták és kisgazdák 1918–1919-ben	89
IGNÁCZ KÁROLY	
A szociáldemokraták és az 1922-es választás	103
JANCSÁK CSABA	
Három MEFESZ a 20. századi magyar történelemben	113
JUHÁSZ KRISZTINA	
„...színe elé tárom, úgy, mint a fiú az atyjának...” Bocskai István és Jan Zamoyski kapcsolata	125
KÖKÉNY ANDREA	
Ültetvényesek és kisgazdák a Texasi Köztársaságban – A német bevándorlók első kolóniái	137
LACZKÓ SÁNDOR	
Hazugság, önámítás és lelkiismeret mint politikai fenomén	147
MARJANUCZ LÁSZLÓ	
A földközösség újjáéledése az Alföldön a 18. században	157
POLGÁR SZABOLCS	
Levedi két szálláshelye	165
RÉVÉSZ BÉLA	
A dombrádi „telepesekről” – Sipos Józsefnek	179

SULÁK PÉTER SÁNDOR	
A kényszerkollektivizálás következményei az egyházközségek gazdasági életére és infrastruktúrájára Szolnok megyében (1959–1962)	191
SZAKÁLY SÁNDOR	
Egy tábornok Szegedről	
<i>Vitéz</i> Dr. Shvoy Kálmán altábornagy	199
HIRATA TAKESI	
A bethleni konszolidáció jellege	
a legújabb nemzetközi szakirodalom tükrében	209
TÓTH ISTVÁN	
Fényképek mint a társadalom kor-képe, 1900–1944	
(A Móra Ferenc Múzeum fényképgyűjteménye alapján)	223
IFJ. TÓTH ISTVÁN	
Dr. Kósó István belügyi államtitkár életpályája: a Sipos–Tóth diskurzus	239
TÓTH MARCELL	
A Vitézi Rend és a földkérdés – Szeged környéki példákon keresztül	249
TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ	
A turóci <i>sedition</i> és az ónodi <i>abrenuntiatio</i>	263
VARGA BEÁTA	
Az ukrán államiság periodizációja 1918–1920 között	273
ZOMBORI ISTVÁN	
Glattfelder Gyula püspök és az 1921-es román földreform	283
SULÁK PÉTER SÁNDOR	
Sipos József emlékére – életrajzi áttekintés	291
HAAS PÉTER	
Dr. Sipos József a Nagy Imre Társaságban	295
BRANDL GERGELY – SULÁK PÉTER SÁNDOR	
Sipos József műveinek bibliográfiája	299
CSORBA EDIT	
Búcsú	309

JANCSÁK CSABA^{ID}

egyetemi docens
Szegedi Tudományegyetem
Juhász Gyula Pedagógusképző Kar
Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszék
e-mail: jancsak.csaba@szte.hu

Három MEFESZ a 20. századi magyar történelemben

BEVEZETÉS

Az 1956-os magyarországi forradalom indító szikrájának tekintett MEFESZ 1956. október 16-án alakult a Szegedi Tudományegyetem Auditorium Maximum nevű tantermében. A 20. század második felének magyar történelmében ez a betűszó (MEFESZ) háromszor jelent meg: 1945-ben, 1948-ban és 1956-ban. Az egyes szervezetek mindhárom esetben az ifjúság- és oktatásügy szereplői voltak. Történetük rövid lefolyása, az egyes MEFESZ-ek rövid létezése sok tanulságot hordoz. Egyrészt tükröként szolgál az adott társadalmi viszonyok bemutatásához, másrészt adalékokat jelent a politikai környezet mélyebb megértéséhez. Ezen tanulmány megírását két tényező ösztönözte: egyrészt az, hogy az 1956-os magyar forradalmi ifjúságról írt legutóbbi publikációim¹ megjelenését követően szakmai körökben újra és újra felmerült a név kérdése, másrészt pedig az a dilemma, hogy az 1956-os MEFESZ jogutódja vagy utódja volt-e a korábbi MEFESZ-eknek.² E tanulmányban ezeket a kérdéseket szeretném megválaszolni az eseménytörténet és a

^{ID} orcid.org/0000-0001-7415-0560

¹ Jancsák Csaba: *Az 1956-os forradalom indítószikrája a szegedi MEFESZ*. Szeged, 2016.; Jancsák Csaba (szerk.): *A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (1956): Életút-interjúk tükrében*. Szeged, 2016.

² E kötet szempontjából mindössze egyet emelek ki, mégpedig a 2016 októberében a Szegedi Akadémiai Bizottság Székházában megrendezett „Az 1956-os forradalom tudományos kutatása, valamint helye a történelemtanításban” című konferenciát, melynek első szekciójában tartott, „A szegedi MEFESZ értékvilága, hatóköre, hatásai” című előadásom után zajlott tudományos diskurzushoz többek mellett a Nagy Imre Társaságot képviselő Gécz József Alajos politológus és Sipos József történész is hozzászólt, érvelve amellett, hogy az 1956-os MEFESZ nem előzmények nélküli, tehát újrászerveződés volt. E tanulmány ehhez a kérdéshez kíván adalékokkal szolgálni.

szervezetek életútjának bemutatásával, valamint az 1956-os egyetemi diákszervezet jövőorientációjának és missziójának elemzése által.

Az 1956-os MEFESZ-ről született szakirodalmakból zavaros kép rajzolódik ki a szervezet nevét illetően. Ennek oka lehetett részben a két korábbi MEFESZ történeti időbeli közelsége és hasonló „arcéle”, részben pedig az 1956. októberi időszak tömegkommunikációjának sajátosságai is. Ez okozhatott „áthallásos” félreértést, mely szerint az 1956-os MEFESZ³ a korábbi MEFESZ₁ újraszervezése. Már a szervezet megalakulásáról 1956. október 18-án megjelent első újsághír is hibás nevet tartalmazott: „A vita eredményeként új ifjúsági szervezetet alakítottak, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetségét...”⁴

A forradalmat követően, a Kádár-diktatúrában született művében 1967-ben Molnár János írta le először, hogy a szervezet az 1945 utáni koalíciós idők ifjúsági szervezetének „újjáteremtése” volt.⁵ Ez a helytelen megállapítás tükröződött tovább a korszak szakirodalmában és a rendszerváltás után született egyes irodalmakban is.⁶

A következőkben a három szervezet történetét foglaljuk össze. De mindenekelőtt azt jegyezzük meg, hogy az 1956-ban alakított szövetség rövidítése helyesen MEFESZ lett volna. Az „e” ejtéskönyvítő hangként került a betűszóba.⁷

³ A továbbiakban a könnyebb érthetőség végett indexszámokkal jelölöm a három MEFESZ szerveződést: MEFESZ₁-ként jelölve a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségét (1945–1948), MEFESZ₂-ként a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezetét (1948–1950) és MEFESZ₃-ként a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét (1956).

⁴ *Szegedi egyetemisták nagygyűlése*. Délmagyarország, 1956. október 18. 3.

⁵ Molnár János: *Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. A polgári magyarázatok bírárlata*. Budapest, 1967. 37.

⁶ Vö. Bertényi Iván – Gyapay Gábor: *Magyarország rövid története*. Budapest, 1992. 600.; Szentirmai László – Ráczné Mojzes Katalin: *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene*. Szeged, 1999. 27.; Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 1999. 385.; Molnár Adrienne – Körösi Zsuzsa – Keller Márkus: *A forradalom emlékezete*. Budapest, 2006. 372.; Somlai Katalin: *Megmozdult a nép. A magyar október. A BBC History különszáma*. Budapest, 2016. 10.

⁷ Azt az állításunkat, hogy az `e` hang – a magyar nyelvben gyakori – élőnyelvi ejtéskönyvítő hangként került a rövidítésbe, elsőként a Kiss Tamással készült első interjúnk alapján publikáltuk a *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége 1956 – Szeged* című könyvünk 159–168. oldalain található. „Soha, sosem az én került az előtérbe, hanem mindig a Mi” című interjúhoz általam írt magyarázó jegyzetek között a könyv 161. oldalán 4. számú jegyzetként. Kiss Tamás: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége 1956 – Szeged*. Szeged, 2002. 159–168.

A MAGYAR EGYETEMI ÉS FŐISKOLAI EGYESÜLETEK SZÖVETSÉGE (MEFESZ₁, 1945–1948)

A Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége 1945. augusztus 12-én alakult meg a Balatonlellén tartott ifjúsági konferencián.⁸ Az egyetemisták egyesületeinek ezen ernyőszerkezete a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) kezdeményezésére jött létre.⁹

A MADISZ 1944. december 7-én született meg Debrecenben, majd 1945. január 7-én Szegeden is zászlót bontott, országos vezetősége pedig 1945. április 23-án alakult meg Budapesten. A MADISZ nemcsak a felsőoktatási hallgatók szervezete volt, hanem „ekkor pártokhoz nem tartozó, önálló, demokratikus ifjúsági szervezet volt, de tevékenységében mindvégig erőteljesen érződött az MKP politikai hatása. [...] A kommunista párt politikai hatása közvetve érvényesült a szervezetekben dolgozó kommunista fiatalok és ifjúsági vezetők: Bakó Ágnes, Hazai Jenő, Hegedűs András, Hollós Ervin, Kende István, Koós Béla, Nonn György, Szalai Béla, Vitéz Hédi, valamint a helyi szervezetekben dolgozó kommunisták révén.”¹⁰

A Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége első elnöke Jónás Pál volt, aki hitt abban, hogy „a sok szenvedésen keresztülment ország előtt a romok eltakarítása és az újjáépítés után egy demokratikus, boldog, kiegyensúlyozott korszak áll”,¹¹ de hamarosan megkezdődött a „demokratikus, önállóan gondolkodó, forradalmi és társadalmi igazságok, szociális vívmányok megvalósítására törekvő fiatal generáció szétverése”.¹² 1945. november 22-én a II. Diákszemélyes elnökség elfogadta a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége alapszabályát.

1946. május 28–29-én országos diákvezetői értekezlet zajlott Szegeden a szegedi hallgatók (a SzEFI) rendezésében. A szegedi szervezetnek ekkor Péter László, az országos ernyőszervezetnek, a MEFESZ₁-nek pedig még Jónás Pál volt az elnöke. Ezen a találkozón részt vett Molnár Erik népjóléti és Keresztury Dezső, válás- és közoktatásügyi miniszter is. 1946 szeptemberében az ekkor induló *Egyetemi Élet* című lap első számában állásfoglalást tettek közzé az országos ernyőszervezet, a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége átszervezésére:

„1. Minden egyetemi vagy főiskolai hallgató beiratkozáskor automatikusan tagja a kari vagy más egységszervezetnek. [...]

4. az elnökség mellett működik a koalíciós pártonként két egyetemi vagy főiskolai hallgató pártdelegátusból álló politikai Bizottság, mint politikai nézőpontú tanácsadó szerv.”¹³

⁸ Lásd bővebben Micheller Magdolna: *Egyetemisták és a hatalom. A magyar egyetemi hallgatók és a hatalom viszonya 1945–1957*. Szeged, 1992.

⁹ Csikós József: *Mit kell tudni a magyar ifjúsági mozgalmakról*. Budapest, 1979. 60.

¹⁰ Uo.

¹¹ Benkő Zoltán (szerk.): *Visszaemlékezés a MEFESZ őskorára*. Budapest, 1964. 13–14.

¹² Jónás Pál: *Az ifjúsági mozgalom történetéből 1944–1948*. Új Látóhatár, 14. (22.) évf. (1971) 4. sz. 435–440.

¹³ Közli Hegyi András: *Haladó ifjúsági mozgalmak Csongrád megyében*. Szeged, 1987. 315–316.

A következő évben kommunista vezetés vette át a hatalmat a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségében. A folyamatos nyomás alatt tartott vezetőség¹⁴ (Hám Jenő főtitkár, Németh László elnökségi tag és Jónás Pál elnök) lemondott, az új elnök Szalai Béla lett, aki ebben az időben az MKP ifjúsági titkárságán dolgozott.¹⁵ A Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége vezetősége 1947-től eltávolodott a létrehozásakor megfogalmazott, a többpárti pluralizmust képviselő eszmétől. Ekkortól „egységes kommunista irányításra törekedett az egyetemista, főiskolás diákegyesületek életében”.¹⁶ Innentől a sokszínű ifjúsági civil szcenárió a végnapjait élte. A kulcsszó az egység lett! A kommunista diktatúra kiépülésének folyamata során az egységes (értsd: egységesen kommunista) egyetemi ifjúsági szervezet létrehozása utolsó fázisába érkezett. 1948 tavaszán a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége szegedi szervezetének nyolc kari csoportja működött, az aktív hallgatók húszan voltak (a közel 1500 egyetemi és főiskolai hallgató közül).¹⁷

Ezt az időszakot jól illusztrálja Técsy Gyula joghallgató, a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége vezetőségi tagjának nyilatkozata: „Rákosi Mátyás jelentette be nemrég, hogy felül kell vizsgálni a vezetőséget a tömegszervezeteknél. Ez nálunk Szegeden is aktuális politikai kérdés volt, s a kritika nyomán meg is történt a belső változás, mely azután közelebb vitte a MEFESZ-t a megalakítandó ifjúsági szervezethez.”¹⁸

Eddigi szervezettörténeti áttekintésünkéből jól kirajzolódnak azok a politikai-szervezési taktikák, amelyeket előszeretettel alkalmazott a kommunista párt az úgynevezett „próbákoló demokrácia”¹⁹ időszakában. A korabeli politikai szervezők azt a nézetet vallották, hogy aki birtokolja az ifjúsági szervezetek vezetését, az képviseli az ifjúságot, és aki képviseli az ifjúságot, az irányítja az ifjúság széles tömegeit is. „1947-ben már az is nyilvánvalóvá lett, hogy a kommunisták szerint a politizálás joga nem vonatkozik az összes szereplőre, csupán azokra, akik respektálják az általuk kitűzött végcél, míg végül 1949-re eljutottak annak nyílt felvállalásáig, hogy a népi demokrácia lényegében a kommunista diktatúra egyik válfaja.”²⁰

¹⁴ Jónás Pál elnököt az úgynevezett köztársaság-ellenes összeesküvéssel kapcsolatban le tartóztatták, és az Andrassy út 60. alatt kihallgatták.

¹⁵ Vö. Szalai Béla: *Fordulat éve az egyetemeken*. Kortárs, 14. évf. (1970) 9. sz. 1463–1472.

¹⁶ Micheller: *Egyetemisták és a hatalom*, 139.

¹⁷ Perjés László, az MKP Nagyszegedi Végrehajtó Bizottság ifjúsági titkárának jelentése az MKP Központi Vezetőségének. 1948. május 11. Hegyi: *Haladó ifjúsági mozgalmak*, 352.

¹⁸ *A szegedi fiatalok lelkes munkával készülnek az egységes ifjúsági szervezet megalakítására*. Délvidéki Hírlap, 1950. március 24. 2.

¹⁹ A második világháború végétől a kommunista diktatúra kiépítésének kezdetéig tartó (1945–1948 közötti) időszak Magyarországon. Lásd Botos János – Gyarmati György – Korom Mihály – Zinner Tibor: *Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között 1945–1956*. Budapest, 1988.; Gyarmati György: *A Rákosi-korszak: rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, 2011.

²⁰ Kiss Mária Rita: „Próbákoló demokrácia” – sztálinizálás – resztalinizáció – forradalom, 1945–1956. In: Cora Zoltán – Kiss Mária Rita – Olasz Lajos (szerk.): *Fejezetek a magyarországi társadalom- és szociálpolitika történetéből I. Tanulmányok a kiegyezéstől a rendszerváltásig (1867–1989)*. Szeged, 2020. 151.

A Magyar Kommunista Párt (MKP) Politikai Bizottsága 1948 februárjában határozatot hozott az egységes, demokratikus ifjúsági szervezet létrehozásáról.²¹ A Magyar Ifjúság Népi Szövetsége (MINSZ) 1948. márciusi létrehozásával „az ifjúság megnyeréséért folytatott pártharcok véget értek”.²² A szervezet vezetői (Nonn György elnök, S. Nagy Zsigmond és Gosztonyi János alelnökök, Hollós Ervin főtitkár) mindannyian kommunista nézeteket vallottak.

MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK EGYSÉGES SZERVEZETE (MEFESZ₂, 1948–1950)

1947-től a sztálini modell és taktikák felhasználásával megindult a hatalom kommunisták általi kisajátítása. A kormánykoalíciót alkotó pártokból kiszorították a kommunistákkal szembenálló vezetőket. A Szociáldemokrata Párt és a Kommunista Párt egyesülésével 1948 júniusában létrejött a Magyar Dolgozók Pártja (MDP). E párt kommunista irányítás alatt állt. Ekkorra az összes pártot sikeresen „felszámolták”, az 1945-től működő pártok vezetőit és prominens tagjait szinte kivétel nélkül vagy már letartóztatták, avagy emigrációba vagy kollaborációra kényszerítették. A korábbi koalíciós pártokat (FKGP, Nemzeti Parasztpárt) a kommunistákkal együttműködni kész politikusaik vezetésével 1949. február 1-jén belekényszerítették az MDP-vel közös (és a kommunisták által irányított) egységfrontba, a Magyar Függetlenségi Népfrontba. Az első egypárti választásra 1949-ben került sor. Ekkor már csak a Népfront jelöltjeire lehetett szavazni. A jelöltek listáját az MDP állította össze.

A Népfront listája összesen 95,6%-os eredményt ért el. Az MDP a mandátumok 70,8%-át nyerte el. A választások után megkezdődött a kommunista diktatúra beüzemelése. Az 1949-es alkotmány értelmében megszületett a Magyar Népköztársaság. Államosították a gazdaság és a társadalom, az oktatás, a tudomány és a kultúra minden elemét. Szovjet mintára bevezették a tervgazdálkodást és kiépítették a tanácsrendszert. „A hatalmi ágak és a közigazgatás autonómiája látszólag vált. A politika tényleges működését az MDP kézi vezérlése irányította.”²³

A Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége 1948 tavaszán tartott V. Diákparlamentje a nevet a sztálinista monolit rendszer mintája²⁴ alapján megváltoztatta Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezetére. A MEFESZ₂ rövidítést megtartották.²⁵

E mérőföldkőnél meg kell állnunk egy pillanatra. Mint később – majd az 1956-os MEFESZ történetének feldolgozásakor – láthatjuk, a szervezeti név hasonlósága ellenére alapvető és az eltérő demokráciafelfogásokból adódó különbségek mutathatók ki a két korábbi és az 1956-ban megszületett MEFESZ₃ között.

²¹ Csikós: *Mit kell tudni a magyar ifjúsági mozgalmakról*, 66.

²² Uo.

²³ Kiss: „*Próbálkozó demokrácia*”, 153.

²⁴ A mintaként szolgáló szovjet Komszomol 1948-ban ünnepelte a létrejöttének 30. évfordulóját. Lásd még *A magyar ifjúság ünnepli a komszomolt*. Szabad Nép, 1948. október 17.

²⁵ *Fordulat a fiatalok között*. Szabad Nép, 1948. május 12.

Az 1945-ben született szervezet az egyetemi és főiskolai diákegyesületek sokszínű táborának ernyőszervezeteként jött létre, majd az 1948-as átalakuláskor monolit felsőoktatási hallgatói szervezetként határozta meg önmagát. A hallgatók a korábbi kari vagy egyetemi szinten önszerveződő egyesületek helyett 1948 őszétől már csak ebbe az egyedüli hallgatói szervezetbe léphettek be, látszólag önkéntes belépési nyilatkozattal. A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete irányítását 1948-tól a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége (MINSZ) látta el.²⁶ Ezzel a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete a MINSZ egyik alegységévé vált, ennek eredményeként dicstelen szerepeket látott el az 1949-től megvalósuló egyetemi 'reformban', a reakció elleni harc címén oktatók és hallgatók koncepciós, fegyelmi úton való eltávolításában. 1949 őszétől a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete vezetése az MDP iránymutatása alapján kiállt az egységes ifjúsági szervezet létrehozása (és ezzel a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete megszüntetése) mellett.²⁷

A kommunista párt irányítása alatt álló, monolit jellegű ifjúsági tömegszervezet létrehozása 1950 elejétől gyors ütemben zajlott, erős sajtótámogatással: „Amint Rákosi elvtárs mondotta, az ifjak megértették, eljött az ideje annak, hogy mi is megteremtjük a Komszomolhoz hasonló egységes ifjúsági szövetséget. [...] Milyen legyen az új ifjúsági szövetség? 1. Eszmeileg, politikailag, szervezetenként egységes szövetség kell, hogy legyen. Eszmeileg egységes, mert a marxizmus-leninizmus győzelmes tanításait teszi magáévá és ad szövetségünknek a gránitnál is szilárdabb napot. [...] Politikailag egységes, mert magáévá teszi és határtalan odaadással segíti a Magyar Dolgozók Pártjának politikáját, mely a magyar népet és közte a magyar ifjúságot a boldog, ragyogó jövőhöz, a szocializmushoz vezeti. Szervezetenként egységes, mert az eddigi, a dolgozó és tanuló magyar fiatalokat egymástól szétválasztó rétegszervezeti elkülönülést megszünteti és helyébe az ifjúság széles egységét megvalósító szervezetet hoz létre. 2. Az ifjúsági szövetségnek a Párt vezetése alatt kell állnia. [...] Az egységes ifjúsági szervezet létrehozása nem a táblának a kicserélése, hanem kemény harci feladat, amelyet nekünk a legteljesebb erővel kell vívnunk a Párt vezetésével és az egész magyar nép támogatásával. [...] Előre a Komszomol útján a dolgozó ifjúság milliós szervezetéért!”²⁸ „Olyan ifjúsági szervezetet kívánunk megteremteni, mely erős lesz és egységes. Erejét és egységét biztosítja az, hogy minden területen maradéktalanul érvényesül benne a Magyar Dolgozók Pártjának vezetése.”²⁹

A kommunista diktatúra fokozatosan elsorvasztotta és felszámolta a korábbi ifjúsági szervezeteket. Mégpedig úgy, hogy a MINSZ-be kanalizálta, majd ezt beolvasztotta az 1950. június 18-án létrehozott Dolgozó Ifjúság Szövetségébe (DISZ). A DISZ a 14–26 év közötti fiatalok egyetlen, szovjet mintára létrehozott, központosított szervezeteként működött. A DISZ első főtitkárának Szűcs Lajost

²⁶ A Magyar Ifjúság Népi Szövetsége (MINSZ) 1948. március 22-én alakult meg Budapesten, ezzel együtt kimondták a MADISZ feloszlását.

²⁷ Hollós Ervin: *Teljes ifjúsági egységet!* Szabad Nép, 1949. október 8.

²⁸ Szűcs Lajos: *Előre az egységes ifjúsági szövetségért!* Szabad Ifjúság, 1950. március 2. 1. évfolyam 1. szám 1–2.

²⁹ *Egységes ifjúsági szervezetet!* Szabad Ifjúság, 1950. március 10. 1. évf. 2. szám 1.

neveztek ki, titkárai Gosztonyi János, Kádas István, Várhegyi György lettek. Az ekkortól érvényesített felsőoktatási felvételi rendszer szerint a nem munkás vagy parasztszármazású (úgynevezett X-es származású) hallgatók aránya a felvételt nyert hallgatók tíz százalékát nem haladhatta meg. A következő öt évben (1950–1955) a DISZ vezetése a pártnomenklatúra részévé vált. A DISZ-nek 1955-ben hétszázezer tagja volt.³⁰

A MAGYAR EGYETEMISTÁK ÉS FŐISKOLÁSOK SZÖVETSÉGE (MEFSZ VAGY MEFESZ₃, 1956–1957)

1956 őszen erjedés indult el a magyarországi egyetemeken, elsősorban pedig Budapesten és Szegeden. Az ehhez vezető esemény a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) 1956. február 14–25. között tartott XX. kongresszusa volt. Az egyetemi értelmiség körében szárnyra kaptak a rendszer megjavíthatóságának és megjavításának elképzelései (köztük a kollektív vezetés érvényesítése, a koncepciók perek áldozatainak rehabilitációja, az „antidogmatizmus” és az „antisztálinizmus”).

1956 kora ősztől Kiss Tamás, Lejtényi András, Abrudbányai Iván, Aszalós János, Tóth Imre, Vető Miklós szegedi egyetemi hallgatók között beszélgetések kezdődtek arról, hogy milyen cselekvési lehetőségek jöhetnek számításba egy szabadabb diákélet eléréséhez. Október első napjaiban Kiss, Lejtényi és Tóth felkereste az orvosegyetem kollégiumát, valamint a bölcsész diákszallót, és szervezőmunkát folytattak: ismertették elképzeléseiket egy új egyetemi diákszövetség létrehozásáról. Ezekben a napokban beszéltek Baróti Dezső rektorral is, akinek kifejtették az érdekvédelmi szervezet létrehozásának szükségességét, valamint beszéltek a szervezet elképzelt felépítéséről és célkitűzéseiről. Az egyetem rektora megígérte, hogy a diákszövetség megalakulása esetén támogatni fogja azt.

Október 15-én délelőtt az egyetemi diákklubban elfogadták az új szövetség szervezeti szabályzatvezetét és a „Diákszövetség” ideiglenes elnevezést. Október 16. délután öt órára kézzel készült plakátokon nagygyűlést hirdettek az egyetem nagyelőadó-jába, az Auditorium Maximumba. 16-án eredménytelenül zárultak a DISZ szegedi egyetemi vezetőivel tartott tárgyalások – Sipos István DISZ-titkár úgy emlékezett, hogy „Lejtényi és Kiss Tamás a további megbeszéléseket megszakították, és a jelenlévő MEFESZ-képviselők Lejtényinek a következő szavaira: »gyerünk srácok, a tömegek várnak« – felálltak, és eltávoztak az Ady-téri egyetemre, ahol már az ifjúság nagy része együtt volt.”³¹

Az *AudMax*ba érkezve Kiss és Lejtényi fellépett a katedrára, és megnyitották a gyűlést. Kiss köszöntötte a jelenlévőket, és bemutatta társait, majd Lejtényi kijelentette, hogy a jelenlévők olyan hazafiak, akik a nép érdekében indítják el a

³⁰ Fogalmak Magyarország történetéhez. 1956-os Intézet. <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/kislexis.htm> (letöltés: 2022.12.07.)

³¹ Sipos István tanúvallomása, 1957. augusztus 26. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltár XXV. 9/b. Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai. B.1249/1957; ÁBTL 3.1.9. V-145252.

mozgalmat, és alakítják meg a diákszövetséget, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét. Az ülés első részében a szervezet létrehozásának szükségességéről, céljairól, alapelveiről, a szervezeti keretéről tárgyaltak. Majd Kiss vette át a szót. Arról beszélt, hogy a szövetség tanulmányi és szociális követeléseket is megfogalmaz, és mindegyik kari gyűlések megtartása, valamint a kari követelések megfogalmazása után kerül sor az október 20-án tartandó programalkotó gyűlésen. Ekkor felvetettek tanulmányi követeléseket, s közben a hangulat fokozódni kezdett. Egy résztvevő, a DISZ egyik vezetője, Görög József erre úgy emlékezett, hogy „a gyűlés előtt többen párttagok és DISZ-funkcionáriusok abban állapodtak meg, hogy a gyűlés menetét hozzászólásokkal igyekeznek rendes mederbe terelni. Ez azonban nem sikerült, mivel a közülük felszólalókat a gyűlés résztvevői lehurrogták és kifütyülték.”³² A nagygyűlés hangulata percről percre változott. Putnik Tivadar bölcsészhallgató hozzászólásában politikai követelések megfogalmazása mellett érvelt. Putnik javaslatai között elhangzott az orosz csapatok eltávolításának követelése is. Ekkor a MEFESZ₃-szervezők azt javasolták,³³ hogy most zárják le a MEFESZ-követelések kérdését, és azok megfogalmazását folytassák majd 20-án. A gyűlés végén határoztak arról, hogy a MEFESZ intéző bizottsága állítsa össze a szervezeti szabályzatot és a programot, és majd a 20-i nagygyűlésen terjesszék újból be elfogadásra.

A következő napokban a szegedi felsőoktatási intézmények megtartották kari gyűléseiket, és megfogalmazták kari specifikumokat tükröző követeléseiket. Ezekben a napokban Kiss Tamás, Lejtényi András (kiegészülve a MEFESZ₃ szervezésében részt vevő hallgatókkal³⁴) a DISZ-szel folytatott tárgyalásokat. Ezekben a tárgyalásokon a DISZ vezetői elsősorban arra helyezték a hangsúlyt, hogy a MEFESZ₃ ne mint önálló szervezet definiálja magát, hanem a DISZ részeként. Lejtényi és Kiss világossá tették a DISZ-vezetők számára, hogy független és alulról építkező szervezetet fognak létrehozni, amely az egyetemisták speciális rétegérdekképviseleti szervezete, hallgatói önkormányzata lesz. A formálódó MEFESZ SZMSZ-ről október 17-én a diákklubban folytatott megbeszélés jegyzőkönyvében ez áll: „A DISZ-től függetlenül működünk. [...] Határoljuk el magunkat a DISZ-től. Ha a DISZ visszanyeri bizalmát, akkor ránk úgyszincs szükség. [...] Nem adjuk át a DISZ-nek a hatalmat. [...] A közös, összefogó szervezet se legyen

³² *Szolgálati jelentés 1957. augusztus 23.* B.M. Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya, Szeged. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltár XXV. 9/b. Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai. B.1249/1957; ÁBTL 3.1.9. V-145252.

³³ „Általában az elnökség jogász tagjai voltak azok, akik különböző javaslatokat felvetettek a gyűlés további menetére.” *Székely László kihallgatási jegyzőkönyve 1957. augusztus 28.* Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság Vizsgáló Osztálya. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltár XXV. 9/b. Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai. B.1249/1957; ÁBTL 3.1.9. V-145252.

³⁴ Ambrus János, Abrudbányai Iván, Ács Vilmos, Csete Iván, Halász György, Hámori Károly, Gön-czöl Dezső, Putnik Tivadar, Székely László, Tóth Imre.

DISZ-nevű. A DISZ-szel való kapcsolatunk világos, a tegnapi taggyűlés megmondta. Az átfogó szerv neve se legyen DISZ.”³⁵

Az új szervezet október 20-án tartotta második nagygyűlését. A gyűlésen részt vett a Magyar Rádió tudósítója, Garai György, és hangfelvételt készített.³⁶ Ezen az eseményen Gönczöl Dezső nyitóbeszéde után Lejtényi András kapta meg a szót, és ismertette a Szervezeti és Működési Szabályzat tervezetét. Az SZMSZ elfogadása után Kiss Tamás vette át a szót, aki ismertette a szegedi ösztöndíjas MEFESZ₃ programját, melyet a kari gyűlések által megfogalmazottak alapján szövegeztek.³⁷ Kiss Tamás ekkor ismertette előbb a tanulmányi, majd pedig a politikai követeléseket, melyeket néhány pontban kiegészítve egyhangú szavazással fogadtak el.

A MEFESZ politikai követelései (Szeged, 1956. október 20.)

1. Követeljük, hogy állítsák bíróság elé azokat, akik felelősek az elmúlt időszak bűneiért, és e tárgyalásoknak a legnagyobb nyilvánosság előtt kell lefolyniuk!
2. Követeljük a tájékoztatás szabadságát! A sajtó mindenben hozzon részletes beszámolót, és fűzzön hozzá kommentárt!
3. Követeljük, hogy Nagy Imrét és Lukács Györgyöt válasszák be a központi vezetőségbe!
4. Bérügyi reformot követelünk! Állapítsák meg az államtól származó összjövedelem felső határát, és gyorsítsák meg az alacsony bérek felemelésének ütemét!
5. Követeljük a halálbüntetés eltörlését politikai bűncselekményekben!
6. Új alapokra fektetett, szabad, demokratikus választási rendszert követelünk!
7. Követeljük, hogy az egyetemi ifjúság nagyobb részt kapjon az ország politikai és egyéb ügyeinek intézésében!
8. Töröljék el a parasztság kötelező beszolgáltatásának rendszerét!
9. Március 15-e nemzeti ünnep legyen!
10. A szovjet csapatokat az országból távolítsák el!
11. Legyen egyetemi autonómia!
12. Követeljük az 1848-as Kossuth címer visszaállítását!

Az ülés utáni nap a szegedi MEFESZ, október 21–22-én a felsőoktatási intézmények hallgatósága csatlakozott a szegedi kezdeményezéshez: megalakította saját MEFESZ₃ szervezetét, és csatlakozott a demokratikus átalakulás, az ország

³⁵ Kiss Tamás és társai peres anyagai. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltár B.1249/1957.

³⁶ Bővebben lásd Jancsák Csaba: *Voices of Revolution: The History of Scroll No. MR D565*. Belvedere Meridionale, 29. évf. (2017) 1. sz. 63–67. DOI 10.14232/belv.2017.1.5

³⁷ Kiss hangsúlyozta, hogy a program, a követelések a szegedi MEFESZ₃ programja, a kari követeléseket a kari gyűlések alkotják/alkották meg. Itt jegyzem meg, hogy e kijelentés már utalt arra, hogy az új szervezet minden elemében érvényesíteni fogja a szubszidiaritás elvét, tehát valóban alulról építkező szervezet lesz.

függetlensége (és a nemzeti szimbólumok) visszaállítása, a politikai és gazdasági reformok, továbbá a személyes és kollektív szabadságjogok követeléseihez. Ezen nagygyűlésekből kiinduló diákdemonstrációk lobbantották fel a forradalom lángját a következő napon, október 23-án.

A Szegeden megszületett MEFESZ₃ követeléseiben a rendszerváltás igényével lépett fel. A nemzeti történeti jelképek visszaállításáról és az állam függetlenségéről szóló, továbbá az új alapokra fektetett, szabad, demokratikus választások követelései a szuverén Magyarország, a többpártrendszer és a polgári demokrácia irányába mutató rendszerváltó követelések voltak.

DEMOKRÁCIA, SZOLIDARITÁS, AUTONÓMIA A MEFESZ₃ SZERVEZETI ÉS MŰKÖDÉSI SZABÁLYZATÁBAN

Az október 16-án megszületett diákszövetség, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége formálisan a szegedi egyetem Auditorium Maximumában 1956. október 20-án tartott nagygyűlésen alakult meg a Szervezeti és Működési Szabályzat elfogadásával. A szervezet küldetését így fogalmazták meg: „A szövetség célja, hogy az egyetemekről és főiskolákról kikerülő ifjúság, mely a nemzet agyát van hivatva képviselni, ne közönyös passzív tömeg, ne gyáva, gerinctelen és önző réteg legyen, hanem népéért, hazájáért, boldogabb jövőnkért harcoló bátor, lelkes sereg. Ne riadjon vissza az igaz szó kimondásától, hanem képzettségével, tudásával, tehetségével népünket, hazánkat szolgálja.”³⁸

A DISZ-ben csalódott egyetemi hallgatók abból kiindulva kezdték meg szervezni a MEFESZ₃-t, hogy az ifjúság képviselői, a DISZ vezetői eltávolodtak a hallgatóktól, nem hitelesek és nem képviselik az egyetemi ifjúságot. Ugyanakkor a hallgatói szervezet létrehozásának másik indokát az adta, hogy a szövjet mintára központosított DISZ-ben az egyetemi ifjúság képviselője nem megoldott – a szervezet belső hierarchiája és a kommunista párt irányítása miatt. Továbbá a hallgatói problémák felvetését és az ezzel való érdemi foglalkozást mindig megelőzték a munkás- vagy a parasztifjúság problémái.

Ez a sajátos felsőoktatási életvilágból adódó értékelmutatás és érdekartikuláció vált a hallgatói mozgalom indító szikrájává. A hallgatók 1956-ban felismerték, hogy a felsőoktatás legfőbb három alrendszerének (szakigazgatás, oktatási intézmények, hallgatói önkormányzatiság) speciális és közös érdeke, hogy a hallgatói képviselet hatékony munkát tudjon végezni. Ugyanakkor azt is felismerték, hogy ez csakis alulról építkező, demokratikus módon hozhat létre eleven és működni képes hallgatói érdekképviseletet.

A szövetség jellegét és feladatvállalását akképpen határozták meg, hogy „a MEFESZ az egyetemi és főiskolai hallgatók széles tömegeinek szervezete, mely

³⁸ MEFESZ SZMSZ 5. Jancsák Csaba: *A szegedi szikra: 1956, MEFESZ, Szeged*. Szeged, 2011. 93. <http://acta.bibl.u-szeged.hu/69827/>

magában foglalja a felsőoktatásban részesülő fiatalok összességét”.³⁹ „A MEFESZ működésében független, szabad szervezet.”⁴⁰

A tagsági viszony az egyes személyek szabad döntésével és belépésről való nyilatkozatával keletkezett: „A MEFESZ tagjává válik önkéntesen minden egyetemi és főiskolai hallgató, aki magáénak vallja a MEFESZ céljait, és kötelezőnek tekinti a MEFESZ szervezeti szabályzatot és aláírja a belépési nyilatkozatot.”⁴¹

Az alulról építkező új és önálló szervezet létrehozásának szükségességét abban látták, hogy a diákérdek-képviselő szerepét ellátó MEFESZ helyett/mellett erre más szervezet nem képes. A Szervezeti és Működési Szabályzat⁴² több pontja⁴³ is kitért és hitet tett az egyetemi autonómia, a demokratikus képviselő, valamint a szolidaritás értékei mellett.

KONKLÚZIÓ

Az 1956-os forradalom előhírnöke, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ₃) új, alulról jövő hallgatói kezdeményezés volt. A szervezet 1956. október 16-án jött létre a szegedi egyetemen. Szervezeti szabályzatát, tanulmányi követeléseit és politikai programját október 20-án öntötték végleges formába.

Az 1956-os szervezet nem hallgatói egyesületek ernyőszervezete volt (mint az 1945-ben létrejött, azonos betűszóval rövidített MEFESZ₁, a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége [1945–1948]).

Az 1948-ban Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete névre átkeresztelt (és 1950-ig működő) MEFESZ₂-vel ellentétben az 1956-os MEFESZ alapítói tudatosan nem azt célozták meg, hogy a szerveződés az egyetemi ifjúság egyedüli és egységes szervezete legyen. Ennek oka a Rákosi-diktatúra monolitikus szervezeti kultúrával bíró, állampárti irányítás alatt álló egységes szervezetében, a Dolgozó Ifjúság Szövetségében (DISZ) való csalódás volt.

Az 1956. október 20-án elfogadott szervezeti szabályzat szerint a tagsági jogviszonyt a személyes döntésen alapuló belépés hozta létre. A függetlenségét a szabályzatban is hangsúlyozó szervezet a felsőoktatási hallgatók érdekképviselőként határozta meg magát. A MEFESZ₃ hallgatói önkormányzat volt.

Az 1956-os MEFESZ célkijelölésében, programjában és küldetésében a demokratikus alapelvek talaján állt. Ez a demokratikus értékek iránti elkötelezettség tükröződött a szervezeti szabályzatban és a politikai követelésekben egyaránt.

Az 1956-os MEFESZ alap- és működési elveinek, illetve a politikai program elemeinek vizsgálata alapján megállapítható, hogy szervezeti „személyisége” és

³⁹ MEFESZ SZMSZ I.1. Jancsák: *A szegedi szikra*, 91.

⁴⁰ MEFESZ SZMSZ I.2a. Jancsák: *A szegedi szikra*, 92.

⁴¹ *A MEFESZ 1956. X. 20-i nagygyűlésének magnófelvétele*. <http://www.mefesz.hu/document.php?id=4> (letöltés: 2022.10.16.)

⁴² Jancsák: *A szegedi szikra*, 91–100. <http://acta.bibl.u-szeged.hu/70121/> (letöltés: 2022.10.16.)

⁴³ Lásd: MEFESZ SZMSZ II.3, II.4., II.5. II.7. Jancsák: *A szegedi szikra*, 94–97.

értékvilága – mind a vallott, mind a praxisértékek esetében – a vélemény-, a gondolat- és a szólásszabadság, valamint az autonómia, a szolidaritás, a szubszidiaritás, az önkormányzatiság, továbbá a fiatalok döntésekbe való bevonásának társadalmi értékeit képviselte.

A MEFESZ₃ 1956. október 20-án megfogalmazott, rendszerváltást célzó politikai követeléseit október 23-án a forradalom követeléseivé.

Three MEFESZ in the 20th-century Hungarian history

The Association of Hungarian University and College Students (AHUCS, MEFESZ) was founded on 16 October 1956 at the University of Szeged. In the Hungarian history of the second half of the 20th century, the acronym ‘MEFESZ’ appeared three times (1945: Alliance of Hungarian University and College Associations AHUCA, MEFESZ; 1948: Unified Organization of Hungarian University and College Students, AOHUCS, MEFESZ and 1956: AHUCS, MEFESZ). In all three cases, the organisations were actors in the field of youth and education. The short history and existence of the three MEFESZ has many lessons to teach us. Although the three organisations’ names were identically abbreviated, the full form of their names differed, and so did their aims and roles. In this paper, we show that the 1956 MEFESZ is not a successor of the two earlier organisations, MEFESZ in the period of ‘tentative democracy’ (1945–1948) and in the first period of communist dictatorship (1948–1950). The 1956 MEFESZ – the focus of our study – was a new grassroots initiative and became the precursor of the revolution in the same year. In its aims, organisational structure and political programme, it was grounded in democratic principles. The political demands of the programme of the MEFESZ that had been adopted on 20th October 1956 became the demands of the revolution on 23rd October. An analysis of the basic and operational principles of the 1956 MEFESZ and the elements of its political programme show that its ‘organisational personality’ and its world of values represented the trans-historical social democratic values of universities: freedom of opinion, thought and expression, autonomy, solidarity, subsidiarity, self-government and the participation of young people in decision-making.